

С. В. Радецькийаспірант кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0009-0003-7920-4187

МОТИВИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: ЗНАЧЕННЯ ТА МІСЦЕ У СИСТЕМІ ПОЛОЖЕНЬ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Стаття присвячена комплексному криміналістичному аналізу мотиву вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів та визначенню його місця і значення у структурі криміналістичної характеристики зазначеної категорії злочинних посягань. Обґрунтовано, що мотив злочину має важливе практичне та пізнавальне значення не лише для кримінально-правової кваліфікації діяння, а й для формування ефективної методики досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених проти журналістів.

Проаналізовано наукові підходи вітчизняних учених до розуміння ролі мотиву злочину у кримінальному праві та криміналістиці, а також виявлено відсутність єдності поглядів щодо необхідності його встановлення та доказування під час розслідування посягань на журналістів. Наголошено, що попри відсутність прямого законодавчого закріплення мотиву як обов'язкової ознаки складу окремих злочинів проти журналістів, його встановлення є необхідним для доведення зв'язку між протиправними діями та законною професійною діяльністю потерпілого.

З'ясовано, що мотив злочину має двояку інформаційну природу, оскільки одночасно виступає елементом системи обставин, що підлягають доказуванню, та складовою криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. Обґрунтовано, що саме через встановлення мотиву стає можливим глибше пізнання механізму злочинної діяльності, визначення спрямованості умислу правопорушника, формування обґрунтованих слідчих версій і планування тактики розслідування.

З урахуванням специфіки професійної діяльності журналістів, умов воєнного стану та інформаційної війни запропоновано криміналістичну класифікацію мотивів учинення кримінальних правопорушень проти журналістів за змістом спонукальних причин злочинної поведінки. Виділено корисливий, політичний, ідеологічний, корпоративний, особистий мотиви, а також мотив національної чи соціальної ворожнечі, розкрито їх криміналістичне значення для розслідування.

Зроблено висновок, що всебічне дослідження мотивів учинення кримінальних правопорушень проти журналістів є необхідною умовою забезпечення повноти, об'єктивності та ефективності досудового розслідування, правильної кримінально-правової кваліфікації та захисту свободи слова в демократичному суспільстві.

Ключові слова: журналіст, медіа, кримінальні правопорушення проти журналістів, досудове розслідування, методика розслідування, криміналістична характеристика, мотив злочину.

Постановка проблеми. Практичне значення мотиву злочину та його ролі в оцінці суспільно небезпечного діяння, як зазначає А.В. Савченко, залежить від багатьох чинників: вимог, що висуваються кримінально-правовою політикою держави та знаходять своє втілення в законі; принципів, задач і цілей покарання; відповідності закону нормам суспільної моралі та поширенням серед громадськості ідеям, думкам,

поглядам і інтересам тощо [7, с.71]. Тож мотив як внутрішня спонукальна причина злочинної поведінки має істотне значення для кримінально-правової кваліфікації діяння, визначення його суспільної небезпеки, а також для забезпечення ефективного здійснення розслідування відповідної категорії кримінальних правопорушень.

У кримінальних правопорушеннях, що вчиняються проти журналістів, мотив відіграє осо-

бливу роль, оскільки безпосередньо пов'язаний із професійною діяльністю потерпілого та функціонуванням медіа як інституту демократичного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід підкреслити, що дослідження мотиву злочинної діяльності носить міждисциплінарний характер, адже правильне його розуміння є важливим як для теорії, так і для практики боротьби зі злочинністю. Тому до проблематики дослідження мотивів вчинення злочинів звертаються науковці у сфері юридичної психології, кримінального права, криминології та криміналістики, які вивчають дану категорію з позиції можливості використання знань про неї для вирішення конкретних наукових та практичних завдань.

У контексті визначення сутності та місця мотиву злочину у системі положень криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняються проти журналістів, важливим є врахування наукових напрацювань таких вчених, як Л.І. Аркуша, А.Ф. Волобуєв, А.С. Гупалюк, О.В. Землянська, Н.С. Карпов, О.В. Ковтун, В.О. Коновалова, А.А. Мацола, А.В. Савченко, В.В. Тіщенко, О.М. Цільмак, В.Ю. Шепітько та деяких інших. У цілому вітчизняні вчені-криміналісти відзначають важливу роль вивчення мотиву вчинення злочину у структурі дослідження конкретних проявів злочинної діяльності. Разом із тим, у наукових працях, присвячених кримінально-правовій кваліфікації, розслідуванню та доказуванню за фактами вчинення злочинних посягань на журналістів, відсутня єдність щодо розуміння ролі та значення мотиву протиправної діяльності.

Тому **метою** даної статті є дослідження значення та місця мотиву кримінального правопорушення у системі положень криміналістичної характеристики злочинних посягань, що вчиняються проти журналістів у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Слід відзначити, що мотив вчинення кримінального правопорушення в рамках криміналістичної методики розслідування злочинних посягань, що вчиняються проти журналістів, отримує своє дослідження як в рамках положень, присвячених обставинам, що підлягають встановленню, так і в рамках криміналістичної характеристики. Двояка інформаційна природа категорії «мотив» обумовлена її значенням як для процесу виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються проти журналістів, так і для процесу доказування обставин

кримінального правопорушення та причетності конкретної особи до його вчинення.

На нашу думку, включення мотиву до структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, що вчиняються проти журналістів, обумовлене інформативністю даної категорії та її впливом на визначення напрямів розслідування та висунення версій щодо сутності злочинної події, причетних осіб та інших важливих для слідства обставин. Проте у наукових працях зустрічаються різні підходи щодо можливості та необхідності визначення мотиву вчинення зазначених кримінальних правопорушень та відповідно його врахування під час розробки положень криміналістичної характеристики.

У кримінально-правових дослідженнях, присвячених особливостям кваліфікації посягань на журналістів, висловлюються кардинально протилежні точки зору щодо значення мотиву їх учинення.

Я.С. Безпала стверджує, що мотив та мета вчинення злочину не входять до суб'єктивної сторони складу перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України), ані в якості обов'язкових, ані в якості кваліфікуючих ознак, однак все одно проводить детальний аналіз можливих мотивів учинення зазначеного кримінального правопорушення [1, с.141-143, 146].

І.С. Заєць же навпаки підкреслює, що важливим є не лише встановлення самого мотиву, але й процесу його виникнення, який «може розтягуватися на тривалий термін, під час якого в особи виробляється стійке неприязне ставлення до видання або окремим авторам, які пишуть на теми, що стосуються сфери діяльності підозрюваного (обвинуваченого), або безпосередньо його самого» [3, с.79]. Так само А.А. Мацола, досліджуючи особливості розслідування перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, вказує, що кваліфікація злочинного посягання за ст. 171 Кримінального кодексу України вимагає обов'язкового його встановлення та доведення, а також додає, що знання справжніх мотивів злочинця дозволяє правоохоронцям визначити справжній умисел злочинця та задокументувати не лише безпосередній факт «перешкоджання», а й усю послідовність злочинних дій особи [6, с.47].

О.В. Ковтун визначає, що під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених проти журналістів, мотив слід розглядати «як незадоволення з певних причин роботою жур-

налістів та метою, яку намагається досягнути винна особа, а саме не допустити вихід певного матеріалу чи завадити журналістському розслідуванню». Також науковець слушно підкреслює, що встановлення зазначеного мотиву відіграє ключову роль під час здійснення кваліфікації за конкретною статтею Особливої частини Кримінального кодексу України та доказування у випадку вчинення злочинів проти журналістів [4, с.49-50]. Тобто навіть за умов наявності у потерпілої особи статусу журналіста, проте недоведеності вчинення проти неї протиправного посягання саме з мотивів, обумовлених її професійною діяльністю, сторона обвинувачення не зможе кваліфікувати дії злочинця за ст. 171 чи іншими статтями Особливої частини Кримінального кодексу України, які передбачають вчинення злочинів саме проти журналістів.

Тому підтримуючи І.С. Заєць, А.А. Мацолу та О.В. Ковтуна вважаємо за необхідне погодитися із К.М. Буряк, яка досить слушно зазначає, що попри те, що мотив хоч і не розглядається законодавцем як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони, однак він є важливим джерелом інформації про злочинні посягання проти журналістів, а тому для повноцінності судового процесу встановлення мотиву злочину є обов'язковим під час здійснення досудового розслідування [2, с.142].

Окрім того, у ст.91 Кримінального процесуального кодексу України мотив вчинення кримінального правопорушення зазначається законодавцем серед обставин, що підлягають доказуванню, як складова події кримінального правопорушення [5]. Таке нормативне закріплення мотиву фактично декларує, що він є невід'ємною складовою злочинної події, яка підлягає розслідуванню, та перебуває у органічному взаємозв'язку із іншими елементами злочинної події. З гносеологічної точки зору це означає, що мотив слугує своєрідним «пояснювальним елементом» злочинної діяльності, який дозволяє розкрити внутрішню логіку дій правопорушника, їх спрямованість та причинно-наслідкові зв'язки між намірами особи, конкретними діями та суспільно небезпечними наслідками. Саме через встановлення мотиву стає можливим глибше пізнання механізму злочинної діяльності, оскільки він відображає внутрішні спонукання, що зумовили вибір об'єкта посягання, способу вчинення кримінального правопорушення, часу, місця та інших елементів обставини злочину.

Висновки і пропозиції. Враховуючи специфіку кримінальних правопорушень, що вчиня-

ються проти журналістів, вважаємо, що розуміння мотиву дій злочинця є важливим для встановлення усіх інших обставин, які необхідно з'ясувати слідству, та формування міцної доказової бази. Встановлення та доведення мотиву вчинення конкретного посягання на журналіста дозволяє уникнути суперечностей та неоднозначностей у трактуванні конкретних здобутих слідством доказів, а відповідно правильно кваліфікувати злочинні дії особи за відповідною статтею Особливої частини КК України, а також обрати суду належну міру покарання. Мотив є важливою складовою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, а у провадженні досліджуваної категорії він нерозривно пов'язаний зі спеціальною метою – впливом на законну професійну діяльність журналіста. Саме встановлення мотиву дозволяє відмежувати посягання, вчинені у зв'язку з журналістською діяльністю, від загальнокримінальних злочинів, учинених з особистих, побутових чи інших причин, що не мають відношення до реалізації свободи слова.

У криміналістичному аспекті мотив виступає важливим пізнавальним орієнтиром, який дозволяє слідчому не лише ретроспективно відтворити подію кримінального правопорушення, а й прогнозувати подальшу поведінку правопорушника, можливі дії з приховування слідів злочину, впливу на потерпілого, свідків або інших учасників кримінального провадження. Особливої ваги це набуває під час розслідування посягань на журналістів, де мотив злочину, як правило, тісно пов'язаний зі змістом журналістських матеріалів, тематикою розслідувань, публічною реакцією на них та інтересами конкретних осіб або груп.

Таким чином, мотив у структурі криміналістичної характеристики злочинних посягань проти журналістів слід розглядати не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими її елементами, зокрема з характеристикою потерпілого та його професійною діяльністю, метою злочинного посягання, способом його вчинення та наслідками. Його встановлення забезпечує не лише правильну кримінально-правову кваліфікацію діяння, але й формує необхідне інформаційне підґрунтя для розробки положень криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються проти журналістів у сучасних умовах.

Як вже зазначалося, мотив злочину дозволяє висувати обґрунтовані слідчі версії щодо кола можливих правопорушників, їх зв'язків із

потерпілим, способу вчинення злочину, а також очікуваних форм протидії досудовому розслідуванню. Аналіз мотивів дає змогу більш цілеспрямовано планувати слідчі (розшукові) дії, визначати оптимальну тактику допиту потерпілих, свідків і підозрюваних, а також своєчасно виявляти замовний характер злочинних посягань на журналіста або причетність організованих злочинних угруповань до їх вчинення.

Особливої актуальності дослідження зазначених мотивів учинення кримінальних правопорушень проти журналістів набуває в умовах воєнного стану та інформаційної війни, коли журналістська діяльність часто пов'язана з висвітленням воєнних подій, воєнних злочинів, діяльності органів державної влади та безпекового сектору. У таких умовах мотиви посягань можуть мати не лише особистий або корисливий, а й політичний, ідеологічний чи інституційний характер, що безпосередньо впливає на суспільну небезпечність діяння та потребує адекватної реакції з боку правоохоронних органів.

З урахуванням специфіки досліджуваної категорії злочинних посягань, обумовленої професійною діяльністю потерпілих, а також потреб досудового розслідування, мотиви вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів доцільно класифікувати за змістом спонукальних причин злочинної поведінки на:

1. *Корисливий мотив (економічні інтереси)*, який полягає у прагненні винної особи захистити або зберегти матеріальні, фінансові чи майнові інтереси, які можуть бути порушені внаслідок оприлюднення журналістом певної інформації. У таких випадках злочинні посягання спрямовані на недопущення розголосу фактів, пов'язаних із корупційною діяльністю, зловживанням службовим становищем, незаконним збагаченням, фінансовими махінаціями тощо. Для слідства цей мотив є орієнтиром на перевірку осіб або організацій, які потенційно могли зазнати значних економічних збитків у випадку опублікування зібраної журналістом інформації.

2. *Політичний мотив*, який обумовлений прагненням вплинути на формування громадської думки, діяльність органів державної влади, політичних партій чи окремих публічних осіб. Посягання з таким мотивом часто пов'язані з висвітленням журналістами виборчих процесів, діяльності органів влади, воєнно-політичних рішень, питань державної безпеки, викриттям окупаційної влади, яка намагається поширити свій вплив на тимчасово окупованих територіях України. Криміналістичне значення цього мотиву полягає у необхідності аналізу політичного контексту журналістських матеріалів, зацікавленості конкретних політичних діячів

та можливого замовного характеру злочину.

3. *Ідеологічний мотив*, який зумовлений неприйняттям цінностей, поглядів або позиції, які транслює журналіст у своїй професійній діяльності. В умовах воєнного стану та інформаційної війни цей мотив нерідко пов'язаний із протидією проукраїнській позиції журналістів, викриттям воєнних злочинів, протидією журналіста пропаганді держави-агресора або запереченню демократичних цінностей, яке нав'язується проросійсько налаштованими суб'єктами (окремими громадянами, політичними діячами чи медіаресурсами, які, у тому числі, діють під керівництвом іноземних спецслужб). Для розслідування такий мотив має особливе значення, оскільки може свідчити про системний характер посягань та зв'язок із ширшими інформаційними чи гібридними впливами. Врахування даного мотиву як основного дозволяє вітчизняним правоохоронним органам не лише розкрити конкретне кримінальне правопорушення, пов'язане із посяганням на журналіста, але й здобути інформацію, важливу для вирішення завдань контртерористичної та контррозвідвальної діяльності.

4. *Корпоративний мотив (захист репутації)*, який полягає у прагненні захистити ділову репутацію юридичних осіб, організацій, установ або професійних спільнот, діяльність яких стала об'єктом журналістського розслідування. У таких випадках посягання можуть вчинятися з метою припинення поширення негативної інформації, тиску на журналіста або редакцію, дискредитації джерел інформації. Криміналістично значущим є аналіз корпоративних інтересів, внутрішніх комунікацій, а також можливого використання ресурсів організації для вчинення злочину.

5. *Особистий мотив (помста, образа)*, для якого характерною є наявність емоційно забарвленого негативного ставлення до журналіста, що виникло у зв'язку з його професійною діяльністю. Такий мотив може формуватися поступово та бути пов'язаним із тривалими конфліктами, критичними публікаціями, викриттям особистих чи професійних дій конкретної особи. Для слідства цей мотив є підставою для детального аналізу міжособистісних зв'язків, попередніх конфліктів, погроз або інших форм тиску на журналіста, а також опублікованих ним матеріалів та вивчення осіб, яких вони стосуються або на яких вплинули негативно.

6. *Мотив національної чи соціальної ворожнечі*, який полягає у вчиненні посягань на журналіста через його національну, мовну, соціальну приналежність або через висвітлення ним чутливих соціальних питань. У таких випадках журналіст стає об'єктом злочинного впливу не лише

як професіонал, а і як представник певної соціальної або національної групи. Криміналістичне значення цього мотиву полягає у необхідності аналізу дискримінаційних наративів, публічних висловлювань правопорушника та контексту журналістських матеріалів потерпілого.

Таким чином, всебічне й глибоке дослідження мотивів учинення кримінальних правопорушень проти журналістів є необхідною передумовою забезпечення повноти, об'єктивності та ефективності досудового розслідування, належної кримінально-правової оцінки таких діянь, а також вироблення дієвих заходів запобігання посяганням на свободу слова та професійну діяльність журналістів.

Список використаної літератури:

1. Безпала Я. С. Кримінальна відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналістів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2014. 211 с.
2. Буряк К.М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2018. 245 с.
3. Заєць І.С. Запобігання перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2014. 222 с.
4. Ковтун О. В. Окремі питання визначення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані з перешкодженням законній професійній діяльності журналістів *Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики*: тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 89-91.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
6. Мацола А.А. Розслідування перешкодження законній професійній діяльності журналістів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2015. 222 с.
7. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину: монографія. Київ: Атіка, 2002. 144 с.

Radetskyi S. V. Motives of Criminal Offenses Committed against Journalists in Contemporary Conditions: Significance and Place in the System of Forensic Characteristics

The article is devoted to a comprehensive forensic analysis of the motive for committing criminal offenses against journalists and to determining its place and significance within the structure of the forensic characteristics of this category of criminal encroachments. It substantiates that the motive of a crime has important practical and cognitive value not only for the criminal-law qualification of the act, but also for the formation of an effective methodology for the pre-trial investigation of criminal offenses committed against journalists.

Scientific approaches of domestic scholars to understanding the role of the motive of a crime in criminal law and forensic science are analyzed, and the lack of unity of views regarding the necessity of its establishment and proof during the investigation of encroachments against journalists is revealed. It is emphasized that, despite the absence of direct legislative consolidation of the motive as a mandatory element of the corpus delicti of certain crimes against journalists, its establishment is necessary to prove the link between unlawful actions and the lawful professional activity of the victim.

It is clarified that the motive of a crime has a dual informational nature, as it simultaneously acts as an element of the system of circumstances subject to proof and as a component of the forensic characteristics of criminal offenses. It is substantiated that establishing the motive makes it possible to gain a deeper understanding of the mechanism of criminal activity, to determine the direction of the offender's intent, to formulate well-founded investigative versions, and to plan investigation tactics.

Taking into account the specifics of journalists' professional activity, the conditions of martial law, and information warfare, a forensic classification of motives for committing criminal offenses against journalists is proposed based on the content of the driving causes of criminal behavior. Self-serving, political, ideological, corporate, and personal motives, as well as motives of national or social hostility, are identified, and their forensic significance for investigation is disclosed.

It is concluded that a comprehensive study of the motives for committing criminal offenses against journalists is a necessary condition for ensuring the completeness, objectivity, and effectiveness of pre-trial investigation, proper criminal-law qualification, and the protection of freedom of speech in a democratic society.

Key words: *journalist, media, criminal offenses against journalists, pre-trial investigation, investigation methodology, forensic characteristics, motive of a crime.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 25.08.2025

Дата публікації: 30.09.2025